

Lliçons castellonenques de Germà Colón

El filòleg de Castelló va mantenir una relació intensa amb el seu poble d'origen, tal i com va declarar en una entrevista a 'Mediterráneo' el 1993

MANUEL CARCELLER SAFONT

* Delegat de la Plataforma per la Llengua País Valencià

Malgrat haver residit a Suïssa, per la docència a la Universitat de Basilea, durant quaranta-quatre anys, el filòleg Germà Colón, nascut al carrer d'Amunt, número 59, de Castelló el 30 de novembre del 1928, va mantenir una relació intensa amb el seu poble d'origen. «Per a mi no hi ha hagut mai un oblit de Castelló, perquè és el meu poble, precisament per això és el que més m'estime», declarava el mestre en una entrevista de Merxe Morales al *Mediterráneo* el 1993.

Germà Colón, el més important filòleg castellonenca de la història, va declarar en aquella entrevista que, malgrat el que ell qualificava com a «exili voluntari» a Suïssa, havia tingut a Castelló un reconeixement immerescut, des del seu punt de vista. Un dels màxims estudiosos de les llengües romàniques del món no va oblidar mai la riquesa de la seua llengua materna, i el català va estar sempre al centre de les seues preocupacions: «És el lligam que de lluny estant m'unia al meu Castelló i al món de la meua joventut», escrivia el mestre el 1997.

Estudiant-ne la fonètica, Germà Colón va ser el primer filòleg que va explicar, als anys setanta, la reducció de les vuit consonants sibilants en el català de la comarca de Castelló a només quatre fonemes independents, un fenomen que mai no havia estat descrit en cap gramàtica escrita per valencians (de Fullana, Sanchis Guarnier o Carles Salvador). Això vol dir que a la Plana sonen semblants les consonants finals dels primers mots següents: *calaix obert* i *obres inicials*, així com les consonants sibilants de *metge* i *llegir*. Però a banda dels estudis fonètics, destinats a especialistes, volem ara presentar, per temes i en ordre alfabètic, diversos exemples de l'interès de Colón pel lèxic de Castelló i de les comarques del nord valencià.

En un documentadíssim estudi on demostra que el nom del poeta **Ausiàs Marc** és paraula amb accent agut, l'estudiós presenta un llistat cronològic dels personatges valencians així anomenats dels segles XV i XVI. I Germà Colón no pot evitar alludir, en nota a peu de pàgina, a la vila castellonenca: «Per exemple, no hi ha cap Ausiàs entre els veïns de Castelló, la llista dels quals per l'any 1588 ha estat publicada (amb

► La generositat de Colón amb Castelló es va demostrar en llegar el seu arxiu i biblioteca personals.

quina cura?) per V. Traver Tomás, *Antigüedades de Castellón de la Plana*, Castelló, 1958».

I ja que parlem dels clàssics, el filòleg respon a les crítiques sense fonament del senyor Antoni Espadaler a les seues consideracions sobre si era valencià l'autor del *Curial i Güelfa*. Colón explica que «a bona part de les terres valencianes (la Plana de Castelló, Maestrat, Morella) espontàniament ningú no diu altra cosa que *ere, havie, ell pose, ell parle*», un fet que obvia el tal crític.

Hi ha moltes referències castellonenques en l'estudi del lèxic català. Una de les observacions sobre el *Diccionari de la rima*, obra de Ferrer Pastor i de Giner, és el rebuig del

mot *colomell*, que Colón qualifica com a «mossarabisme disfressat» en comptes de *colomello*, «l'única forma que jo he recollit a Lluçena i Vilafamés».

Parlant del mot català *entresol*, que és un calc adaptat lingüísticament del castellà *entresuelo*, Colón explica el sentit del castellanisme present a la seua ciutat: «A Castelló l'*entresuelo* és un cambra amb reixa i amb vista al carrer». Igualment defensa l'existència del mot *fanzella*, amb essa sonora, present també a la Plana castellonenca, «on aquest mot viu en sentit propi i en sentit figurat» i no *fancellà*, com apareix al *Diccionari de Ferrer Pastor i Giner*. *Fanzella* també és l'ortografia que

trobem al *Diccionari Alcover-Moll*.

En un article escrit el 1960 sobre la qüestió del mot *galladura* o 'taqueta blanquinosa del rovell de l'ou', fa novament referència al seu propi dialecte de Castelló de la Plana: «Hi ha alguns ous que tenen una miqueta de sang quan són molt frescs, en diuen a Castelló una guizeta. Aquesta paraula no la registren els diccionaris catalans de sang». Colón explica que l'ortografia de *govanella* és amb *v*, en lloc de *gobanella*, 'articulació de la mà amb l'avantbraç' com fan Ferrer Pastor i Giner, els autors del *Diccionari de la rima*. Una vegada més el filòleg en presenta com a prova que ha recollit el mot amb *v* labiodental en les

seues rutes per la Plana de Castelló.

En un altre article, Germà Colón fa servir com a demostració els records lingüístics de la seua ciutat: «Em permetré de fer remarcar que *gamberro* no és gens popular a Castelló, almenys abans que no estava tan de moda això dels *gamberros* ningú no l'usava, i encara avui la gent vella no l'empra mai. Per contra, a Castelló de vegades hom diu *quin berre*, referint-se a un xiquet que plora o crida».

La documentació il·lumina el sentit de l'expressió *llevar de carrera* —que significa 'treure del pas', és a dir 'dirimir, solucionar'— i el nostre filòleg fa referència als *Llibres de Consells* de l'Arxiu Municipal de Castelló, corresponents als anys 1309 i 1404. Per a demostrar un fet, de vegades Colón recorre a una dada biogràfica, com en el comentari sobre un mot escoltat a la pensió on vivia com a estudiant: «Al Principat avui s'escolta molt *pernil*, però fa un anys (cap a 1948-1952) vaig escoltar a Barcelona *jamón*; això em xocava especialment, perquè jo en la meua parla espontània de Castelló de la Plana només coneixia *pernil*».

Per cloure aquest repàs d'exemples, hi ha un cas preciós, aparegut en l'estudi sobre la perifrasi castellanca *echar de menos* i la catalana antiga *trobar menys*. El darrer exemple documentat d'aquesta expressió en català és el relat castellanenc de 1716 de Josep Llorens de Clavell, que «ja està escrit en espanyol per un pobre notari que se sotmet a la imposició de Felip V», segons explica Colón. El filòleg considera que l'expressió *encontrándola menos*, referida a la miraculosa imatge de santa Maria del Lledó, la patrona de Castelló, que apareix en la crònica del notari Josep Llorens de Clavell, calca un *trobant-la menys* autòcton. Aquesta referència castellanenca és la darrera que s'ha trobat sobre la vigència de *trobar menys*. Colón té en compte la història de la prohibició de l'ús oficial de la llengua catalana per valorar com cal aquest document escrit en castellà. No tots els filòlegs haurien tingut aquesta perspiciàcia.

Podem creure que els estudis del lèxic mostren el més destacat de l'admirable treball de Germà Colón, i les dades documentals o recollides en entrevistes a Castelló i a les comarques del nord en són sovint una referència fonamental. La relació del mestre amb Castelló va tenir una darrera etapa extraordinària com va ser la vinculació a la Universitat Jaume I. Es va fer córrer la falsa història que s'havia ofert a Germà Colón ser-ne el primer rector. L'atribució del tal càrrec no era certa, i el filòleg va declarar que no l'hauria acceptat. El 14 d'octubre del 1993, al darrer acte presidit per Francesc Michavilla —el primer rector de la Universitat Jaume I— Germà Colón va ser investit com a doctor honoris causa. El seu tarannà se sentia còmode donant criteris, com en el treball per a recuperar els topònims genuïns dels nostres pobles, realitzat fins al 1995 en el Consell Valencià de Cultura. La generositat del mestre amb el seu Castelló d'origen es va manifestar en el llegat de l'arxiu i de la biblioteca personals, nucli de la fundació que des del 2002 porta el seu nom a l'UJI. ≡